

УДК 371.124

**ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ
(ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ)**

Радул Валерій, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький, Україна),
<https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>
E-mail: valerijradul@gmail.com

У статті зроблено спробу порівняти, який із наукових напрямів – екзистенційний чи діяльнісний – має більш ефективні можливості впливу. Сьогодні поміж дослідників відбувається дискусія щодо того, які впливи доцільні для комфортного існування людини. Так, одні вважають, що більш спокійною, неподразливою є ситуація, коли людина зазнає мінімальної кількості таких впливів. Інші дотримуються думки, що для ефективного розвитку індивіда необхідні більш активні впливи.

Проаналізовано певні особливості кожного із названих напрямків у науці. В екзистенційному напрямку акцентовано увагу на унікальності буття людини. У діяльнісному будь-яка діяльність індивіда, навіть та, що здійснюється ним строго для себе, передбачає його залучення до соціального поля, функціонування його в системі суспільних відносин.

Ключові слова: індивід, екзистенціалізм, діяльність, особистість, людина, вплив, буття, соціальне поле, суспільні відносини.

**EXISTENTIALISM AND ACTIVITY
(COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF PERSONALITY DEVELOPMENT)**

Radul Valery, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Education Management of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Kropyvnytskyi, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>
E-mail: valerijradul@gmail.com

The essence of existentialist philosophy is that philosophy should help people to survive in a complex world.

Man is inherently whole, and it is a certain tribute to abstraction to single out the individual and the social, the natural and the cultural, the conscious and the unconscious.

On the basis of the above, it follows that the processes of socialisation and individualisation change rhythmically throughout his age development.

And the scheme of personality development according to (G. Allport) is as follows: social dependence – social independence – social responsibility. Where responsibility is the existential ideal of maturity. Self-actualisation is individualisation – the «opening up» and «unfolding» of the self. and socialisation in this concept is the context and condition of this unfolding.

In the humanistic and existential paradigms of personal development a new kind of determination emerges – self-determination, self-actualisation – where special attention is paid to the problem of person's individuality.

In the existential paradigm it is common to distinguish three dimensions of the individual: the individual (bodily dimension), personality and character (mental dimension) and individuality (spiritual dimension).

In order to become oneself, one needs to understand and see the projection of the self, and this cannot be done outside of communication, society, and outside of a particular cultural tradition.

Socialisation is the formation of a person in a particular culture, in a particular social system. Individualisation is the unfolding of one's own internal programme of development. Human development is the intersection of two independent processes – socialisation and individualisation. According to the provisions of the activity-based concept of personal development, or the activity-based approach, any activity of an individual, even if performed strictly for himself, implies his involvement in the social field, his functioning in the system of social relations within it. Activity, as a special type of activity inherent in the new, special, highest level of its living evolution, preserves or removes all the main levels, forms and types of this evolution. It is activity (as a special type of activity) that creates the new unnatural – social world and reproduces it, reproduces the world in which only man is able to live. But man himself as a carrier is reproduced in activity, and, consequently, all types of activity of this type, and all manifestations of the latter's efficiency, are the consequence of activity. A new type of activity - activity as objective reality - is a condition of man's life activity. It is differently realised by it, actively developed by man, and human development occurs in activity, and activity is the mode of man's existence as a special phenomenon of universal evolution at the corresponding level of its realisation – social evolution.

Keywords: individual, existentialism, activity, personality, person, influence, being, social field, public affairs.

Постановка проблеми. Особистість утворює функціональну систему, у якій вона сама (як суб'єкт) відповідним чином інтегрує, зв'язує, зіставляє, використовує різні рівні своєї психологічної організації. При цьому провідним є один «системотвірний» рівень, інколи домінує їх певна комбінація. Вищим і найбільш суттєвим механізмом самореалізації особистості в житті є її стратегія життя, тобто приведення у відповідність способу життя зі своєю індивідуальністю. Стратегія життя є інтеграцією, узагальненням у житті того, що є суттєвим для цієї особистості, і того, що в самій дійсності суттєво безвідносно до неї. Стратегія – це здійснення життя як системи, що має індивідуальний характер. У світовій психології вважають, що справжнім досягненням життя є можливість в підсумку стати або залишитися собою. Здатність особистості до побудови стратегії життя перетворює її в індивідуальність у масштабах соціуму, культури, в індивідуальність, визнану суспільством.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Е. Дюркгейм вважає особистість соціалізованою, якщо вона прийняла систему наявних в суспільстві правил і здатна долати індивідуальні інтереси в ім'я суспільних [6]. Ю. Хабермас розглядає соціалізацію й особистісне становлення індивіда як процес розвитку й формування здатності людини до побудови та реалізації власного життєвого проєкту [26]. У дослідженнях пострадянських країн соціалізацію вважають успішною, якщо індивід опановує необхідні соціальні ролі, засвоює прийнятну в певному соціумі систему цінностей, соціальних норм, а також продуктивні стереотипи поведінки [13; 7]. Інтеріоризацію Е.Дюркгейм розглядає як один із елементів соціалізації, який передбачає формування базових категорій в індивідуальній свідомості на основі індивідуального досвіду у сфері суспільних відносин і уявлень [6]. Наприклад, В. Петровський говорив про діяльність, яка контролює свій рух із моментами власної активності, зануреними у діяльність, й обидва моменти – активність та діяльність – зливаються один із одним [16].

Всебічне вивчення проблеми співвіднесеності понять «активності» та «діяльності» здійснене К. Абульхановою-Славською [1]. Так, М. Дьомін вважає, що активність є основою матерії, виражаючи її здатність до кількісних та якісних змін через розгортання систем вищої організації [4].

Аналіз усіх цих аспектів зазначеної проблеми показав, що на сьогодні залишаються малодослідженими аспекти взаємодії, кореляції екзистенційного та діяльнісного підходів у розвитку особистості. Пропонована стаття і присвячена цьому.

Метою статті є аналіз особливостей та порівняння впливу на розвиток особистості екзистенційного та діяльнісного підходів.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи розвиток особистості, доцільно звернути увагу на окремі нюанси, що існують чи виникають при поясненні особливостей людини як особистості. Кожна соціалізована нормальна людина володіє життєво-практичним світорозумінням [3]. Як правило, воно складається стихійно, з досвіду попередніх поколінь. Але інколи трапляється, що людина зіштовхується з проблемами, з якими її світогляд не справляється. Для розв'язання таких проблем може виявитися потрібним більш високий, критично-рефлексивний рівень світогляду, на якому перебуває філософія.

Одним із основних питань філософії є питання розуміння характеру взаємозв'язку між нашою свідомістю та дозвіллям.

Матеріалізм розвивається в атомістів-досократиків, а також у давньоіндійській локаяті. Його чіткий виклад здійснено Томасом Гоббсом, Джоном Локком, водночас акцентовано на тому, що людина не стільки безпосередньо контактує із навколишнім світом, скільки сприймає його крізь призму своїх органів чуття.

Джордж Берклі – представник теорії ідеалізму. Він доводить аргументи Локка до абсолюту: людський світ складається із почуттів та ідей, а не із матеріальних об'єктів.

Існують також проміжні концепції. Рене Декарт у своїй філософії намагався пояснити співіснування ідеального та матеріального світу. Його концепція отримала назву «дуалізму». З іншого боку, Спіноза вважав, що увесь світ складається із первинної «субстанції», яка і є «Бог» і яка формує як матеріальні об'єкти, так і людську свідомість з ідеальними об'єктами. Розвиток – незворотна, спрямована закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, у результаті якої виникає їхній новий якісний стан [18, с. 316].

У XVIII столітті Лейбніц увів у філософію термін «ідеалізм» на основі концепції фізики елементарних частинок. Він вважав, що основою усіх об'єктів є не матеріальні атоми, а «монади» – частинки активності або енергії.

Екзистенціалізм – це течія, яка постулює необхідність спрямувати філософію в першу чергу на службу людині. Філософія повинна допомагати людям вижити у складному світі. У цьому аспекті екзистенціалізм перегукується із прагматизмом, але на відміну від нього, екзистенціалізм постулює абсурдність світу та ірраціональність людини, яка виявляється в постійному конфлікті з цим світом, а також наявна екзистенційна криза. Результатом для людини є відчуття внутрішньої пустоти і тривоги.

Людина пізнає свою сутність протягом усього життя й несе відповідальність за кожну здійснену дію, не в змозі пояснити свої помилки «обставинами». Звідси людина – це «об'єкт», який вибудовує себе сам. У кінцевому підсумку свобода людини – це свобода особистості від суспільства.

Людина є здатною мислити і усвідомлювати своє буття, а отже, є відповідальною за своє існування. Людина повинна усвідомлювати себе і бути відповідальною за себе, якщо вона хоче стати самою собою [12].

Екзистенціалізм (існування) – це особливий напрямок у філософії ХХ століття, що акцентує свою увагу на унікальності буття людини, проголошуючи його ірраціональним. Суть філософії екзистенціалізму полягає у тому, що філософія повинна допомагати людям виживати у складному світі.

Людина початково цілісна, й виділяти у ній індивідуальне та соціальне, натуральне та культурне, свідоме й несвідоме — це певна данина абстрагуванню.

За Г. Оллпортом [14], існує саморозвиток екзистенцій у культурі, а індивідуальність є «значущою властивістю людини». Кожна людина є унікальним творінням сил природи.

На основі вищезазначеного можна ствержувати, що процеси соціалізації та індивідуалізації людини ритмічно змінюються протягом усього її вікового розвитку. А схема розвитку особистості за (Г. Оллпортом) така: соціальна залежність – соціальна незалежність – соціальна відповідальність. Де відповідальність – це екзистенційний ідеал зрілості.

А. Маслоу [10] вважає, що в людській істоті живе сила, яка підштовхує її до єдності особистості, до спонтанної експресивності, до повної індивідуальності. Ця внутрішня природа людини певною мірою є спадковою. У процесі індивідуалізації людина повинна до неї прислуховуватися.

У розвиткові самоактуалізованих особистостей сильніше звучать акценти індивідуалізації, ніж соціалізації. Внутрішня детермінація виявляється тут сильніше, ніж зовнішня. Самоактуалізовані особистості у своїх діях опираються на внутрішню природу, на свій потенціал і здібності, таланти і приховані ресурси. Такі люди відносно незалежні від зовнішнього світу, вони володіють сильною внутрішньою волею.

У центрі підходу К. Роджерса також перебуває індивід та його розвиток. Індивід дозріває, і йому притаманна потреба зростання — актуалізація закладеного потенціалу. Прагнення до самоактуалізації є вродженим, а отже воно характерне для всього живого.

Самоактуалізація і є індивідуалізація – «розкриття» та «розгортання» себе. А соціалізація у цій концепції – це контекст і умова такого розгортання.

У гуманістичній та екзистенційній парадигмах розвитку особистості виникає новий вид детермінації – самодетермінація, самоактуалізація, самореалізація, самоздійснення, де особлива увага приділяється проблемі індивідуальності особистості.

За Ж.-П. Сартром [24], механізми духовного розвитку – це перш за все рефлексія та самосвідомість. Свідомість лежить в основі відповідальності. Тобто, індивідуалізація – це самобудівництво.

С. Кьєркегор [8] більшою мірою розглядає індивідуалізацію, розуміючи її як зусилля бути собою. Соціалізація, на його думку, слугує лише фоном індивідуалізації.

Втрата індивідуальності може мати кілька форм: по-перше, «звуження» духовних горизонтів, недостатність нескінченного через моральну недолугість та обмеженість; по-друге, ідентифікація з іншими; по-третє, розрив комунікації з реальністю.

С. Кьєркегор дослідив людський вибір як механізм індивідуалізації. «Вибір сам по собі має вирішальне значення для внутрішнього змісту особистості: здійснюючи вибір, вона вся наповнюється вибраним, якщо вона не обирає, то гине» [8]. За С. Кьєркегором, у житті людини існує точка «незворотності», коли за неї вибір здійснило саме життя й вона втратила саму себе, своє «Я».

В екзистенційній парадигмі прийнято виокремлювати три виміри людини: індивід (тілесний вимір), особистість і характер (психічний вимір) та індивідуальність (духовний вимір). Для того, щоб стати самою собою, людині необхідно зрозуміти і побачити проєкт самої себе, а це неможливо зробити поза комунікацією, поза суспільством, поза певною культурною традицією.

У положеннях екзистенціалізму індивідуалізація, як зріла здатність особистості бути собою, передбачає гармонійне «вписування» в соціальний контекст.

Соціалізація – це становлення особистості в певній культурі, у тій чи іншій соціальній системі. Індивідуалізація – це розгортання власної внутрішньої програми розвитку. Розвиток людини є перетином двох самостійних процесів – соціалізації та індивідуалізації.

Соціалізація ще трактується як мистецтво бути як усі, а індивідуалізація – це мистецтво бути собою. Соціалізація – це те, що робить людей схожими, а індивідуалізація допомагає їм стати різними. Індивідуалізація – більш зрілий процес.

Діяльнісна концепція розвитку особистості особливо активно розвивалася й розвивається в пострадянських країнах.

У положеннях діяльнісної концепції розвитку особистості, або ж діяльнісного підходу, будь-яка діяльність індивіда, навіть та, що здійснюється ним строго для себе, передбачає його залучення до соціального поля, функціонування його в системі суспільних відносин.

На третьому (найвищому) рівневі розвитку активності «поява людської діяльності, основна відмінність якої від поведінки тварин за параметром активності полягає в переході від пристосовування до природи до її перетворення й творчої змінюваності, відповідно до власних цілей людини, що мають соціальне, суспільно-історичне походження» [25, с. 28].

Діяльність як особливий тип активності, що властивий новому, особливому, найбільш високому рівневі еволюції живого, зберігає або ж знімає всі основні рівні, форми й типи цієї еволюції. Саме діяльність (як особливий тип активності) створює новий неприродний – соціальний – світ і відтворює його, відтворює світ, у якому тільки і в змозі проживати людина. Але в діяльності відтворюється й сама людина як носій, і тому всі види активності цього типу, всі прояви дієвості останньої є наслідком діяльності. І цей новий тип активності – діяльність як об'єктивна реальність – є умовою життєдіяльності людини. Вона по-різному нею реалізується, активно розвивається, у діяльності відбувається розвиток людини, вона є способом існування людини як особливого явища універсальної еволюції на відповідному рівневі здійсненні – еволюції соціальній.

О. Леонтьєв у пошуках основних характеристик діяльності, її сутності, структурно-змістової організації та функціональних якостей стверджував, що психоспецифікою діяльності є наявність у ній рушійного початку, що забезпечує подолання ситуації [9].

Досліджуючи активність як динамічну сторону діяльності, у рухові діяльності, В. Петровський визначає активність як «сукупність зумовлених індивідом моментів руху, які забезпечують становлення, реалізацію, розвиток та видозмінюваність діяльності» [15, с. 56].

На його думку, активність займає різне місце в системній організації діяльності: 1. Активність – динамічна «твірна» діяльності (вона забезпечує опредмечування потреб, цілетворення, привласнення психологічних знарядь. Формування установок, становлення психічного образу тощо). 2. Активність – динамічна сторона діяльності (процеси здійснення діяльності та внутрісистемні переходи в ній – зсув мотиву на мету тощо). 3. Активність – момент розширеного відтворення діяльності (її мотивів, цілей, засобів, психічного образу, що опосередковує протікання діяльності та перехід до якісно інших форм діяльності [15, с. 55–56].

Діяльність тут постає як «єдність цілеспрямованої та цілетвірної активності людини, що реалізує і розвиває систему її ставлень до світу» [15, с. 57]. «Діяльність володіє власним рухом, в якому й виступають моменти власне активності» [15, с. 331], – стверджує науковець.

В. Петровський доводить: «Активність як момент становлення діяльності виявляє себе в процесах опредмечування потреб, цілетворення, виникнення психічного образу, привласнення психологічних знарядь; активність як момент розвитку діяльності – у процесах розширеного її відтворення: збагачення в індивідуальній діяльності суб'єкта суспільно заданих мотивів, цілей, засобів висхідної діяльності; активність як момент видозміни діяльності характеризується якісними трансформаціями, що торкаються основних структурних моментів висхідної діяльності, а також подоланням пов'язаних з ними установок як інерційних моментів руху діяльності. Динамічний бік діяльності – не вичерпується лише процесами здійснення діяльності і містить в собі моменти руху, що охоплюють усю діяльність як предметно-процесуальне ціле. Вони й характеризують процес активності суб'єкта» [15].

Процесуальною характеристикою діяльності як основи самореалізації людини є два моменти: перший – принципи змінюваності, розвитку діяльності; представленість її саме через контекст суб'єкта.

За одиницю руху діяльності В. Петровський приймає установку, «що розуміється як стабілізатор руху в полі висхідної ситуації розгортання діяльності та понадситуативна активність» [15, с. 323].

Підсумком саморозвитку на етапі пізньої зрілості є самотворчість. Суб'єкт, здатний піднятися на рівень самотворення, стає здатним перетворювати дійсність у просторі власної практики. У цьому просторі процес самотворчості є синтезом підсумку власного саморозвитку та перетворення дійсності в самодіяльності, де професійна реальність стає її плацдармом. Людина, що досягла такого рівня розвитку, не ставить за мету адаптуватися до дійсності, у той же час здобуває нову здатність – формувати простір дійсності, бути причиною, а не тільки наслідком відповідних подій та сформованих у соціальних процесах ситуацій, максимально використовувати здатність до творчості у своїй діяльності. Здатність зробити життя предметом своєї творчості можлива на основі суб'єктності, що є сутнісною властивістю людини. Суб'єктність розгортається та перетворюється в дійсному просторі самосвідомості та діяльності тільки за

наявності завдання, потреби та волі до самобудівництва та саморозвитку. Підсумком епігенезу суб'єктності є самотворчість – вищий рівень саморозвитку людини.

Діяльність людини реалізується в трьох характерних для неї сферах – праці, спілкуванні й пізнанні. У педагогічному експерименті при визначенні провідної діяльності доцільно враховувати три сторони її змісту, що досягається шляхом встановлення співвіднесеності трьох видів діяльності.

Діяльність може сприяти найбільш повному розвитку внутрішнього світу особистості. Показником високого рівня діяльності є відповідність свідомого, цілеспрямованого, активного й творчого ставлення особистості до діяльності.

Діяльність повинна бути організована таким чином, щоб її виконання особистістю розкривало для неї ті чи інші сторони суспільних відносин, включало її в ці відносини, забезпечувало б розвиток життя особистості у системі суспільних відносин і їх відбиття в її свідомості. Якщо діяльність індивіда організована так, що, здійснюючи її, він отримує можливість більш повно включитися в систему суспільних відносин, зробити «новий крок» на шляху свого руху в цій системі, можна розраховувати на формування у нього й певних суспільно значущих властивостей. Тобто діяльність повинна бути організована так, щоб її виконання розкривало перед кожною людиною перспективу її розвитку в системі суспільних відносин.

Розкриваючи змістовні характеристики людини, доцільно звернути увагу на сприйняття і розуміння нею себе самої, ставлення до себе і поведінки із самою собою. У кожної людини в певний момент життя виникає споглядальний образ самої себе, відбувається, так би мовити, оволодіння тими або іншими рисами особистості й конкретними властивостями себе як одиниці діяльності, одночасно виявляється більше чи менше емоційне навантаження, оцінка себе й виробляються способи дії, що стають типовими в поведінці й застосовуються в буденному житті.

Розкриттю проблеми «Я» саме в такому аспекті до сьогодні присвячена значна кількість досліджень. У них образ себе і розуміння себе як особистості і як суб'єкта діяльності змінюється у людини з переходом її з одного вікового ступеня на інший, а також залежно від її статі, професії і належності до певної етнічної спільності з її традиціями і культурою (Л. Бороздіна, І. Вігерчук, В. Куніцина, В. Лабунська, Б.А. Єремєєв, З. Лук'янова, Н. Накошна, А. Оконешникова, А. Чекаліна та ін.).

Співвіднесеність активності та діяльності досліджував А. Петровський [17]. Він вважав, що загальною властивістю життя є активність. Однак при цьому активність трактується як діяльний стан живих істот, як джерело власного руху, що відтворюється у русі. Йдеться про енергію, її відновлення. Здатність до саморуху в контексті самовідтворення розглядається як ознака активності суб'єкта.

С. Рубінштейн розглядав діяльність як специфічну форму активності, спрямовану на свідоме перетворення навколишнього світу [20]. Якщо потреби людини є висхідними спонуканнями до власної діяльності, завдяки яким вона є активною істотою, то її дії спрямовані на задоволення не власних, а суспільних потреб [21]. С. Рубінштейн уводив аналіз активності та діяльності в загальний контекст опозиції «зовнішне-внутрішнє» й утримував традицію розуміння того,

що зовнішнє діє через внутрішнє. Аналіз активності й співвіднесеності активності із діяльністю залишилися недостатньо визначеними та категоризованими.

Категорія активності є однією із центральних у психолого-педагогічній науці. У наукових дослідженнях цієї категорії важливими є поняття, які розкривають сутність активності, – «процес», «дія», «вчинок», «поведінка», «діяльність», «життєдіяльність» тощо. Активність зазвичай зіставляється із близькою до неї категорією діяльності. При цьому одні автори розглядають активність як характеристику діяльності людини, що протиставляється пасивній діяльності. Поняття активності в цьому разі співвідноситься із самодіяльністю як діяльністю, що не нав'язується зовні, а є внутрішньо необхідною людині. Інші автори обґрунтовано вважають, що активність – ширша категорія, що охоплює процеси та явища органічного світу. Є також дослідники, які вважають, що доцільно говорити про активність стосовно не тільки біологічного й соціального рівнів матерії, але й неорганічного.

Аналогічних поглядів щодо активності дотримується І. Джидар'ян, яка розглядає активність як внутрішню притаманну властивість матерії, як характеристику систем і явищ, що взаємодіють, пов'язану з їх здатністю до саморуху, самозміни й саморозвитку. Вищий рівень активності досягається тільки на рівні людини, для якої характерними є не тільки психічна, а й соціальна активність чи діяльність [5].

Принципову відмінність між активністю та діяльністю вона вбачає у тому, що діяльність зумовлена потребою у предметі, а активність – потребою у діяльності. Для діяльності залежність від предмета потреби має безпосередній характер, а для активності ця залежність опосередкована діяльністю. Активність визначає діяльність, тобто мотиви, цілі, спрямованість, бажання для здійснення діяльності. Активність «передуює» діяльності й «супроводжує» її протягом усього процесу здійснення. Спрямована на діяльність, що має справу з предметом, активність визначається суб'єктом. Основною властивістю активності є її належність суб'єкту, унаслідок чого суб'єкту активності притаманні всі характеристики суб'єкта діяльності (психічні, моральні, соціальні, професійні та інші), однак вони мають особистісне забарвлення та особистісно спрямовані. Активність виникає як життєве утворення особистості і є вищим стосовно діяльності рівнем. Характер активності визначається й опосередковується вищими життєвими потребами. Координувальна роль активності полягає у посередництві між елементами системи (діяльністю, спілкуванням тощо) у тій необхідній мірі соціальних і особистих взаємодій, за допомогою якої вони реалізуються оптимально. Якщо діяльність ще не сформувалася, якщо не склалася сама особистість, її вищі життєві потреби, активність може стати не координатором, а дезінтегратором життя людини.

Розрізняючи внутрішню та зовнішню активність організму людини, слід зазначити, що соціалізація, яка відбувається в онтогенезі, переважно належить до зовнішньої активності. Але найбільш узагальнені параметри внутрішньої активності також зазнають закономірних змін. Це дозволяє у психологічних аспектах індивідуальності бачити співвіднесеність показників фізіологічної та психічної активності. Загальні положення цих відносин були сформульовані Б. Ананьєвим у його поглядах стосовно структури індивіда, з одного боку, і властивостей темпераменту й задатків – з іншого [2].

Ця проблема досліджувалася також у працях В. Мерліна, В. Небиліцина, В. Русалова та ін. Основна ідея полягає в тому, що в процесі життєдіяльності в людини виробляються індивідуально чи типологічно своєрідні способи внутрішньої і зовнішньої біологічної активності, які дозволяють їй оптимально опанувати зовнішнє середовище. Так, за концепцією інтегральної індивідуальності В. Мерліна, індивідуальність організму утворюється завдяки особливостям елементарної й моторної активностей, які автор називає індивідуальним стилем життєдіяльності організму [11]. Згідно з теорією психофізіологічної індивідуальності В. Русалова, механізм формування формально-динамічних властивостей індивідуальної психіки подано як висхідний, генетично детермінований, індивідуальний рівень енергодинамічних можливостей, які постійно залучаються до діяльності, зумовлюючи оптимально споріднену з діяльністю узагальнену інтеграцію всіх біологічних властивостей індивіда. Виникнувши як нова системна якість, узагальнена інтеграція біологічних і формально-динамічних властивостей стає регулятором використання людиною своїх енергодинамічних можливостей [24].

Соціальна активність на різних стадіях життєвого шляху залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів. Д. Фельдштейн наголошує: «Вона є базовою для розвитку критичності, здатності змінювати засвоєні стереотипи й способи діяльності, на ній ґрунтується й готовність до саморозвитку та самоудосконалення» [28, с. 9].


У взаємостосунках людина є суб'єктом, що здійснює нову дійсність. Становлення людини як суб'єкта особливої цілеспрямованої діяльності, як творчої діючої суб'єкта, що організує діяльність в її основних людських вимірах й того, що створене нею, здійснюється тому, що «суб'єкт у своїх діяннях, в актах своєї творчої самодільності не тільки виявляється, але й твориться й визначається» [22, с. 51]. У його стосунках взаємодії, у яких лише й відбувається діяльність суб'єкта, забезпечується реальність розвитку нових форм та рівнів розвитку живого, відбувається становлення соціального як реальності універсального буття, де зростання самостановлення перетворюється в мету, що лежить в основі його зростання як професіонала.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, проаналізувавши особливості розвитку особистості в концепціях екзистенційного та діяльнісного підходів, робимо висновок, що екзистенційний напрямок сприяє вибудовуванню себе самого, тобто людина, особистість тут розвивається як «об'єкт», а діяльнісний напрямок пояснює розвиток особистості як «суб'єкта». Тобто у першому випадку це в основному споглядання себе і на цій основі реалізація відповідних можливостей, а у другому – розвиток відбувається на основі активних дій.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо, зокрема, у дослідженні особливостей колегіального та особистісного в розвитку особистості.


СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Активность и сознание личности как субъекта деятельности. *Психология личности в социалистическом обществе*. Москва : Наука, 1989. С. 110–133.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1968. 340 с.
3. Данильян О. Г., Тараненко Е. М. *Философия*. Москва : ЭКСМО, 2005. 512 с.
4. Демин М. В. *Природа деятельности*. Москва : Изд-во МГУ, 1984. 168 с.

- 
5. Джидарьян И. А. Категория активности и ее место в системе психологического знания. *Категория материалистической диалектики в психологии* / ред. Л. И. Анцыферова. Москва : Наука, 1988. С. 56–88.
 6. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначени /пер. с фр., составление, послесл. и примечю А. Б. Гофмана. Москва : Канон, 1995. 352 с.
 7. Каргопольцева Н. А. Социализация и воспитание студентов вуза. *Вестник ОГУ*. 2002. № 2. С. 80–85.
 8. Кьеркегор С. Или – или. Фрагмент из жизни / пер. с дат., вступ. ст., коммент., примеч. Н. Исаевой и С. Исаева. Санкт-Петербург : Издательство Русской христианской гуманитарной академии ; Амфора, 2011. 823 с.
 9. Леонтьев А.Н. Деятельность и сознание. *Вопросы философии*. 1972. № 12. С. 129–140.
 10. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Евразия, 1999. 479 с.
 11. Мерлин В. С. Очерк интегрального исследования. Москва : Педагогика, 1986. 254 с.
 12. Мэй Р. Открытие бытия. Москва : Институт Общегуманитарных исследований, 2004. 224 с.
 13. Мудрик А. В., Бодалев А. А., Малькова З. А. Концепция воспитания учащейся молодежи в современном обществе. Москва, 1991. 98 с.
 14. Оллпорт Г. Становление личности. Избранные труды. Москва : Смысл, 2002. 462 с.
 15. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности. Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. 512 с.
 16. Петровский В. А. Личность: феномен субъектности. Ростов-на-Дону : Феникс, 1993. 67 с.
 17. Петровский В. А. Психология неадаптивной активности. Москва : Горбунок, 1992. 224 с.
 18. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Основы теоретической психологии : учеб. пособие. Москва, 1998. 528 с.
 19. Радул В. В. Розвиток. *Соціолого-педагогічний словник* / за заг. ред. В. В. Радула. Вид. 2-ге. Харків : Мачулін, 2015. 444 с.
 20. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості. Харків: Мачулін, 2017. 442 с.
 21. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира. Москва : Наука, 1957. 400 с.
 22. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург ; Москва ; Харьков ; Минск, 1999. 720 с.
 23. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности. *Вопросы философии*. 1989. № 4. С. 39–53.
 24. Русалов В. М. Теоретические проблемы построения специальной теории индивидуальности человека. *Психологический журнал*. 1987. № 4, т. 7. С. 23–35.
 25. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии. Москва : Республика, 2000. 639 с.
 26. Смирнов С. Д. Психология образа. Проблема активности психического отражения. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1985. 233 с.
 27. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы: на пути к либеральной евгенике / пер. с нем. М. Л. Хорькова. Москва : Весь Мир, 2002. 144 с.
 28. Фельдштейн Д. И. Взаимосвязь возможностей образования и психологических закономерностей развития мотивационно-потребностной сферы личности. *Проблемы мотивации общественно-полезной деятельности школьников*. Москва, 1984. С. 3–31.
 29. Rogers C. R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships: as developed in the client-centered framework. *Psychologi: a study of science*. / ed. by S. Koch. New York : McGraw Hill, 1959. Vol. 3. P. 184–256.

REFERENCES

1. Abulkhanova-Slavskaja, K. A. (1989). Aktivnost y soznanye lychnosty kak subъekta deiatelnosty. V Lomov, B. F., Abulkhanova, K. A. (Red.), *Psyhkholohiya lychnosty v sotsyalystycheskom obshchestve* (s. 110–133). Moskva: Nauka [in Russian].
2. Ananov, B. N. (1968). *Chelovek kak predmet poznaniya*. Leningrad: Izd-vo LHU [in Russian].
3. Danylian, O. H., & Taranenkov, E. M. (2005). *Fylosofiya*. Moskva: EKSMO [in Russian].
4. Demyn, M. V. (1984). *Pryroda deiatelnosty*. Moskva: MGU [in Russian].

- 
5. Dzhydarian, Y. A., & Antciferova L. Y. (Red.). (1988). *Katehoryia aktyvnosty y ee mesto v systeme psykholohycheskoho znaniya. Katehoryia materyalystycheskoi dyalektyky v psykholohyy*. Moskva: Nauka [in Russian].
 6. Dyurkgeym, E. (1995). *Sotsiologiya. Ee predmet, metod, prednaznachenie*. Moskva: Kanon [in Russian].
 7. Karhopoltseva, N. A. (2002). Sotsyalyzatsiya y vospytanye studentov vuza. *Vestnik OGU*, 2, 80–85.
 8. Kerkehor, S. (2011). *Ili – ili. Fragment iz zhizni*. Sankt-Peterburg: Izd-vo Russkoi khrystyanskoï humanytarnoi akademyy ; Amfora [in Russian].
 9. Leontev, A. N. (1972). Deiatelnost i soznanie. *Voprosy fylosofyi*, 12, 129–140 [in Russian].
 10. Maslou, A. (1999). *Motyvatsiya y lychnost*. Sankt-Peterburg: Evrazyia [in Russian].
 11. Merlin, V. S. (1986). *Ocherk integralnogo issledovaniya*. Moskva: Pedahohyka [in Russian].
 12. Mey, R. (2004). *Otkrytiye bytiya*. Moskva: Institut Obshchegumanitarnykh issledovaniy [in Russian].
 13. Mudrik, A. V. (1991). *Kontseptysia vospytaniya uhashcheisia molodezhy v sovremennom obshchestve*. Moskva [in Russian].
 14. Ollport, H. (2002). *Stanovlenie lichnosti. Izbrannyye trudyi*. Moskva: Smyisl [in Russian].
 15. Petrovskiy, V. A. (1996). *Lichnost v psikhologii: paradigma sub'ektnosti*. Rostov-na-Donu: Fenyks [in Russian].
 16. Petrovskiy, V. A. (1993). *Lichnost: fenomen sub'ektnosti*. Rostov-na-Donu: Fenyks [in Russian].
 17. Petrovskiy, V. A. (1992). *Psykholohyia neadaptivnoi aktyvnosty*. Moskva: Gorbunok [in Russian].
 18. Petrovskiy, A. V., & Yaroshevskiy, M. G. (1998). *Osnovy teoreticheskoy psikhologii*. Moskva [in Russian].
 19. Radul, V. V. (2015). *Rozvytok*. V Radula, V. V. (Red.) *Sotsiolo-ho-pedahohichnyi slovnyk* (vyd. 2-ge). Kharkiv: Machulin [in Ukrainian].
 20. Radul, V. V. (2017). *Sotsialna zrilist osobystosti*. Kharkiv: Machulin [in Ukrainian].
 21. Rubynshtein, S. L. (1957). *Bytiye i soznaniye*. Moskva: Nauka [in Russian].
 22. Rubynshtein, S. L. (1999). *Osnovy obshchey psikhologii*. Sankt-Peterburg [in Russian].
 23. Rubynshtein, S. L. (1989). Pryntsyp tvorcheskoi samodeiatelnosti. *Voprosy fylosofyi*, 4, 39–53 [in Russian].
 24. Rusalov, V. M. (1987). Teoretycheskiye problemy postroeniya spetsyalnoi teorii yndyvudualnosti cheloveka. *Psykholohycheskyi zhurnal*, 4 (7), 23–35 [in Russian].
 25. Sartr, Zh. P. (2000). *Bytie i nichto: Opyt fenomenolohycheskoi ontolohyy*. Moskva: Respublika [in Russian].
 26. Smyrnov, S. D. (1985). *Psykholohyia obraza. Problema aktyvnosty psykhycheskoho otrazheniya*. Moskva: Izd-vo Moskovskogo un-ta [in Russian].
 27. Khabermas, Yu. (2002). *Budushchee chelovecheskoi pryrody: Na puty k lyberalnoi evhenyke*. Moskva: Ves Myr [in Russian].
 28. Feldshtein, D. Y. (1984). Vzaimosvyaz vozmozhnostey obrazovaniya i psikhologicheskikh zakonomernostey razvitiya motivatsionno-potrebnostnoy sferyi lichnosti. *Problemyi motivatsii obschestvenno-poleznoy deyatelnosti shkolkov*. Moskva [in Russian].
 29. Rogers, C. R. (1959). A Theory of Therapy, Personality, and Interpersonal Relationships: As Developed in the Client-Centered Framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A Study of a Science. Formulations of the Person and the Social Context* (Vol. 3, pp. 184-256). New York: McGraw Hill [in English].